

Izabella Kust

Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych

wiziza@op.pl

ORCID: orcid.org/0000-0003-2153-2404

DOI: doi.org/10.13166/ped/BBZB5830

RZECZYWISTOŚĆ PANDEMICZNA W SZKOŁACH W LATACH 2020 – 2021

THE 2020-2021 PANDEMIC REALITY IN SCHOOLS

ABSTRACT

Only change is constant in liquid modernity. The notion of “liquid modernity” defined by Zygmunt Bauman is seen as the main descriptor of modernity where the reality of liquid education is an element. Ambivalence, a person’s positive and at the same time negative attitude to their reality, attempts to adapt and embrace changes coupled with simultaneous attempts to reject them are characteristic of contemporary everyday life. The 4.0 industrial revolution is another step in the historical process and an example of necessary adaptation. The pandemic is said to have accelerated this process globally. So, what is change? In the process of continuous and unpredictable change, what role do teachers play in their relationship with learners? Changes to teaching and education methods, the need to master new knowledge and new skills, as well as changing legal regulations and feeling no longer safe made the school community experience many challenges. It is essential to find oneself in the

pandemic reality of schools. School headteachers, teachers, educators and form teachers who were the creators of the teaching and education process, were especially burdened with challenges and risks of the pandemic and post-pandemic situation. The risks came from the exposure to virus infection through direct contact. The pandemic proved learners' significant skills and competences necessary for using IT equipment effectively. Learners' parents assumed a new role by repeatedly supporting their children and working from home at the same time. A new reality had dawned. The world was the same, yet not the same. States all over the world faced a difficult challenge. The responsibility for the education system became one of the priorities of education authorities all over the world. So, what is change? How to find a way of coping in this changing reality? In the process of continuous change, what role do teachers play in their relationship with learners?

STRESZCZENIE

W płynnej nowoczesności stała jest tylko zmiana. Pojęcie płynna nowoczesność zdefiniowane przez Zygmunta Baumana stało się główną kategorią opisową współczesności, w którą wpisuje się pedagogiczna rzeczywistość. Ambiwalencja, pozytywne i jednocześnie negatywne nastawienie jednostki do otaczającej rzeczywistości, próba zaadoptowania i przystosowania się do zmian z jednoczesną próbą odrzucenia to cecha współczesnej codzienności. Rewolucja przemysłowa 4.0 jest kolejnym w procesie dziejowym, historycznym przykładem konieczności dostosowania się do zmian. Pandemia tylko przyspieszyła ten proces w skali globalnej. Zatem czym jest zmiana? Jaka jest rola nauczyciela w relacji z uczniem w nieustannej, nieprzewidywalnej zmianie? Zmiana sposobu nauczania i kształcenia, konieczność opanowania nowej wiedzy i nowych umiejętności, zmieniające się regulacje prawne oraz zachwiane poczucie bezpieczeństwa spowodowały, iż grupa ta doświadczała wielu problemów. Istotą jest próba odnalezienia się w pandemicznej rzeczywistości szkolnej. To właśnie dyrektor szkoły, nauczyciel, pedagog, wychowawca byli kreatorami procesu kształcenia i wychowania w szczególności wobec wyzwań i zagrożeń sytuacji pandemicznej i postpandemicznej. Zagrożenie wynikało z narażenia na zakażenie wirusem w bezpośrednim kontakcie społecznym. Pandemia wykazała duże umiejętności i kompetencje sprawnego posługiwania się przez uczniów sprzętem IT. Niejednokrotnie nastąpiła zamiana ról. W nowej roli byli również rodzice uczniów wielokrotnie wspierający dzieci. Nagle stała się nowa rzeczywistość. Świat był ten sam ale nie taki sam. Państwa na całym świecie stanęły przed trudnym wyzwaniem. Odpowiedzialność

państwa za system kształcenia stał się jednym z priorytetów funkcjonowania systemu oświaty. Zatem czym jest zmiana? Jak znaleźć sposób radzenia sobie w zmieniającej się rzeczywistości? Jaka jest rola nauczyciela w relacji z uczniem w nieustannej zmianie?

KEYWORDS: *change, pandemic school reality, teacher's authority, student's subjectivity*

SŁOWA KLUCZOWE: *zmiana, szkolna rzeczywistość pandemiczna, autorytet nauczyciela, podmiotowość ucznia*

WPROWADZENIE

Baumanowska kategoria ciągłego „unowocześniania” i modernizacji, zakładająca że tylko „stan płynny jest stały”, pozwala określać zmienne i widoczne cechy nowoczesności dostrzegane we współczesnych społeczeństwach. Trudne do zrozumienia i nadążenia za nimi zmiany technologiczne, uformowanie cywilizacji technicznej czy „okablowanego społeczeństwa” zostały również alternatywnie nazwane i opisane^[1]. Teorie te są przydatne społecznie stąd badacze chętnie odwołują się do nich. Russell J. Quaglii, Michael J. Corso, Danuta Elsner podkreśla, że „świat zmienia się w bardzo szybkim tempie, więc szkoła, aby przygotować uczniów do sprostania wyzwaniom dorosłego życia, powinna to uwzględniać – bądź reagując na to, co wokół niej zachodzi, bądź te zmiany generując”^[2]. O zmianie można mówić w kontekście rozwoju, postępie, mając na względzie zmiany na lepsze (bo mogą też być na gorsze – regres, cofanie się, równanie w dół). „Zmieniające się otoczenie, obserwacja rozwiązań przyjętych przez zagraniczne systemy edukacyjne oraz krajowe doświadczenia gromadzone przez wiele lat powodują, iż szkolnictwo zawodowe jest w stanie

^[1] por. Z. Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, (tł.) T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008; por. R. Rorty, *Przygodność, ironia i solidarność*, przekład: W.J. Popowski, Warszawa 1996.

^[2] por. Russell J. Quaglii & Michael J. Corso, *Głos ucznia. Instrument dobrych zmian w edukacji*, Wolters Kluwer Polska Warszawa 2015. *Zrozumieć zmianę. Rozmowa z Danutą Elsner*, [w:] M. Pomianowska, M. Stańczyk, *O szkole od nowa. Rozmowy o edukacji*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2017, s. 284.

permanentnej zmiany”^[3]. W przypadku zmiany wyższego rzędu należy zauważyć, że jest ona nieprzewidywalna. Nawet zakładając dobrą zmianę, posiadając wystarczające zasoby zaangażowanych interesariuszy, nie możemy być pewni rezultatu, bo ten charakter zmiany jest nieprzewidywalny^[4]. Danuta Elsner podkreśla, że najważniejsze w procesie przeprowadzania zmiany jest zrozumienie procesu zmiany. Zmiana niższego rzędu (organizacyjna, techniczna) ma charakter liniowy i można ją zaplanować ponieważ opiera się na logicznym rozumowaniu i wykonaniu planu, którego przewiduje się oczekiwane efekty. Natomiast zmiana wyższego rzędu (mentalna) jest dynamiczna, złożona, niedookreślona, nieprzewidywalna, czasochłonna i nie do końca dająca się kierować. Taką zmianą jest reforma. O skuteczności zmiany wyższego rzędu decydują czynniki takie jak: czytelna wizja, pozyskanie ludzi dla jej realizacji, komunikowanie się, doskonalenie pracowników na miarę wyzwań płynących z procesu zmiany, wykorzystanie wewnętrznych zasobów, udzielanie wsparcia – zwłaszcza emocjonalnego – uczestniczącym we wdrożeniu zmiany czy też jej instytucjonalizacja. Najważniejszym elementem skuteczności zmiany zdaniem Danuty Elsner jest komunikowanie się ponieważ dotyczy każdego etapu jej wdrażania i wszystkich interesariuszy zmiany”^[5]. Joanna Michalak – Dawidziuk podkreśla rolę i znaczenie nauczycieli, którzy wraz z uczniami pozostają we wzajemnych relacjach. To one odgrywają bardzo dużą rolę w procesie zmian ponieważ każdy z nich jest niepowtarzalną jednostką, dlatego „relacje, jakie tworzy nauczyciel z uczniem, muszą być naznaczone empatią i kulturą nauczyciela”^[6] w zmieniającej się nieprzewidywalnej rzeczywistości. Ta codzienność płynna pedagogiczna rzeczywistość wyznacza kierunki naszych działań. Nieodzowną rolę odgrywa obserwacja ucznia, jego postępy,

[3] I. Kust, *Vocational Education and Training in the Light of the Reforms of Polish Education System in the Years 1999–2017*, *Educational Studies Review*, 2020, no.1 (30), s. 212.

[4] por. *Zrozumieć zmianę. Rozmowa z Danutą Elsner*, [w:] M. Pomianowska, M. Stańczyk, *O szkole od nowa. Rozmowy o edukacji*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2017, s. 284

[5] por. *Zrozumieć zmianę. Rozmowa z Danutą Elsner*, [w:] M. Pomianowska, M. Stańczyk, *O szkole od nowa. Rozmowy o edukacji*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2017, s. 281 – 283.

[6] J. Michalak – Dawidziuk, *The Role of the Media in the Process of Shaping the Skills and Attitudes of Lower ure – Society – Education* 2017, *Secondary School Students*, *Cult.* no 1(1), s. 305.

sukcesy i porażki w celu bycia opiekunem spolegliwym. To „świadomość nauczyciela roli obserwacji w pracy pedagogicznej jest kluczowa”^[7].

Zmianą są również rewolucje przemysłowe. Każdą z czterech rewolucji przemysłowych charakteryzują pewne symbole. Pierwszą rewolucję charakteryzowała: maszyna parowa, umożliwiającą przejście z produkcji rzemieślniczej, manufakturowej do zmechanizowanej produkcji fabrycznej opartej na podziale pracy i specjalizacji pracy. Symbolem drugiej rewolucji przemysłowej była żarówka, energia elektryczna i silnik spalinowy, powodując wzrost produkcji masowej na szeroką skalę. Trzecia rewolucja przemysłowa przyczyniła się do komputeryzacji, automatyzacji pojedynczych maszyn i procesów opartych na zaawansowanej elektronice i informatyce. Rewolucja 4.0 to cyfryzacja i sztuczna inteligencja, która jest wynikiem postępującej automatyzacji procesów wytwórczych i upowszechniania robotów oraz pogłębiającej się integracji różnych systemów wartości. Zastosowanie sztucznej inteligencji charakterystyczne dla rewolucji 4.0, w różnych procesach stwarza nieskończone możliwości uzyskiwania coraz większych efektów w coraz krótszym czasie w porównaniu z pracą ludzką. Ettore Gelpi stwierdza, że „Rewolucja technologiczna i naukowa wyznacza dziś główne transformacje pracy, których źródłem jest także rosnąca potęga ekonomii finansowej. (...) Technologia i nauka stanowią potężne narzędzia dla ludzkich działań, dotyczących społeczeństw przedprzemysłowych, przemysłowych i poprzemysłowych oraz po-usługowych. W takiej perspektywie technologia i nauka będą ściśle związane z naukami humanistycznymi, w działaniach edukacyjnych, aby osiągnąć trzecią kulturę od najmłodszych lat”^[8]. Komisja Europejska podkreśla, iż społeczeństwa i gospodarki europejskie doświadczają znaczących innowacji cyfrowych i technologicznych, a także zmian na rynku pracy i zmian demograficznych. Wiele z dzisiejszych miejsc pracy nie istniało jeszcze

[7] J. Michalak – Dawidziuk (2016). Observation – as the motivation for the teacher to discover themselves, [w:] *Alternative Methodos Supporting the Process of Developing the Students Attitudes Required at the Labor Market*, red. I. Kust, J. Michalak – Dawidziuk, Warszawa, s. 197.

[8] Ettore Gelpi, *Przyszłość pracy*, tł. Z. Dobrzańska – Piąstka, Wydawnictwo Instytutu Technologii Ekspozycji – PIB, Radom – Warszawa, Akademickie Towarzystwo Andragogiczne, Warszawa 2006, s. 30.

dziesięć lat temu, a w przyszłości powstanie wiele nowych form zatrudnienia. W Białej Księdze w sprawie przyszłości Europy Komisja Europejska uważa, że „jest prawdopodobne, że większość dzieci rozpoczynających dziś naukę w szkole podstawowej będzie pracować w nowych, nieistniejących jeszcze zawodach. Poradzenie sobie z tym „będzie wymagało ogromnych inwestycji w umiejętności i poważnego ponownego przemyślenia systemów edukacji i uczenia się przez całe życie”^[9]. Nie wystarczy wyposażyć młodych ludzi w stały zestaw umiejętności lub wiedzy. Obecnie muszą rozwijać odporność, szeroki zestaw kompetencji oraz umiejętność dostosowania się do zmian. Wartość perspektywy uczenia się przez całe życie, w której ludzie nabywają nowe i bardziej istotne kompetencje przez całe życie, jest bardziej potrzebna niż kiedykolwiek wcześniej. Komisja Europejska współpracuje z państwami członkowskimi UE, aby wspierać i wzmacniać rozwój kluczowych kompetencji i podstawowych umiejętności dla wszystkich, od najmłodszych lat i przez całe życie. „Instytucje europejskie eksponują światową jakość systemu kształcenia i szkolenia zawodowego w Niemczech, Austrii, Danii i Niderlandach. Państwa te mają integrowane procedury dostosowania do obecnych i przyszłych potrzeb w zakresie umiejętności”^[10]. Kompetencje kluczowe obejmują wiedzę, umiejętności i postawy potrzebne wszystkim do samorealizacji i rozwoju osobistego, szans na zatrudnienie, włączenia społecznego i aktywnego obywatelstwa. Kompetencje kluczowe w koncepcji uczenia się przez całe życie zaproponowała UE. W kompetencjach kluczowych 4.0 wymieniane są: rozumienie i tworzenie informacji, wielojęzyczność, kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii, inżynierii matematyki, kompetencje cyfrowe, kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie uczenia się kompetencje

^[9] Proposal for a Council recommendation on key competences for lifelong learning (2018) Brussels: European Commission Learning 2018, [<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Proposal+for+a+Council+recommendation+on+key+competences+for+lifelong+learning+%282018%29+Brussels%3A+European+Commission+Learning+2018%2C+pobrano+27.11.2022+r.>]

^[10] I. Kust, Refleksje polskiego nauczyciela z perspektywy niemieckiego systemu kształcenia dualnego, [w:] Polonia i Polacy za granicą. Kulturowe i edukacyjne obszary badań i doświadczeń. (A. Boroń i in.) Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 288.

obywatelskie, świadomość i ekspresja kulturowa, przedsiębiorczość^[11]. Paweł Poszytek wskazuje, iż większość dyskusji naukowych na temat kompetencji 4.0 toczy się w obszarze dziedzin technicznych i przemysłowych i biznesie. Brak jest kontekstu edukacji i pokrewnych dziedzin naukowych^[12].

Kwestią zmian Covid – 19 zajmowali się m.in. James Perloff i Marc Siegel. Autorzy zwrócili uwagę na ekonomiczny i zdrowotny wpływ lockdownu^[13] oraz poruszyli problematykę zdrowia psychicznego i funkcjonowania szkół w czasie zagrożenia pandemią^[14]. Szkoła jest częścią kręgosłupa naszego społeczeństwa. Fala coronavirusa w jesieni 2020 roku spowodowała, że szkoły nadal były na zdalnym nauczaniu. Przeszkodziło to w procesie socjalizacji zwłaszcza wśród młodszych dzieci i doprowadziło do dalszego rozpadu kultury społecznej. Szczególnie dla niższych grup społeczno-ekonomicznych szkoły stanowiły centrum zdrowia psychicznego, żywienia, opieki, zgodności szczepień, punktem zgłoszenia nadużyć wobec dzieci. Zamykanie szkół w całym kraju, podkreślają amerykańscy badacze, miało głęboki wpływ na psychikę nie tylko uczniów, ale także nauczycieli i rodziców. Indywidualne nauczanie w systemie on-line learning zakłóciło życie każdego z nas.

Cechą wielu zawodów w rzeczywistości pandemii COVID 19 stała się umiejętność pracy zdalnej, która chroni pracowników przed utratą zatrudnienia i dochodów. Nauczyciel jest kreatorem procesu kształcenia i wychowania w nowej rzeczywistości. Pandemia stała się wyzwaniem dla systemu szkolnego, dla którego priorytetem było pokonanie trudności w komunikacji i prowadzenie lekcji on – line. Najtrudniejszą kwestią była jakość kształcenia i wychowania oraz międzynarodowa porównywalność wyników nauczania

[11] Proposal for a COUNCIL RECOMMENDATION on Key Competences for Lifelong Learning (Text with EEA relevance) {SWD(2018) 14 final} Brussels, 17.1.2018 COM(2018) 24 final 2018/0008 (NLE) dostęp 27.11.2022 r. z <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Proposal+for+a+Council+recommendation+on+key+competences+for+lifelong+learning+%282018%29+Brussels%3A+European+Commision+Learning+2018%2C+>

[12] por. P. Poszytek, Kompetencje 4.0 jako czynniki ułatwiające realizację i zarządzanie projektami w programie Erasmus+ oraz sprzyjające ich trwałości w czasach pandemii COVID – 19, Wydawnictwo FRSE, Warszawa 2022, s. 54.

[13] J. Perloff, COVID – 19 and the Agendas to Come. Red – Pilled, Refuge Books, Burlington, Massachusetts 2020, p.3-8.

[14] M. Siegel, COVID: the politics of fear and the power of science, Turner Publishing Company, Nashville, Tennessee USA 2020, p. 187 – 194.

i standaryzacja. Ten warunek mogą spełnić jedynie nauczyciele profesjonaliści wykonujący zawód z pasją, którzy tworzą kulturę szkoły i podnoszą jakość kształcenia. Aktualna jest myśl filozofów, logików, przedstawicieli Szkoły Lwowsko-Warszawskiej: Tadeusza Kotarbińskiego, Izydory Dąmbskiej, Kazimierza Ajdukiewicza o uniwersalnych wartościach. Prawdy uniwersalne, takie jak: prawda, dobro, piękno, obowiązek, powinność, moralność, mądrość, sprawiedliwość, odpowiedzialność są głównymi drogowskazami etycznego postępowania. Fenomen Szkoły Lwowsko-Warszawskiej jest przedmiotem zainteresowań naukowców, autorów wielu rozpraw, budzi szacunek i respekt współczesnych badaczy. „Szkoła jako organizacja ucząca się stanowi, a przynajmniej powinna stanowić, ważne miejsce dla młodych ludzi w procesie ich osobistego rozwoju oraz ich indywidualnego przygotowywania się do życia w trudnej do przewidzenia przyszłości. (...) Dziś ważniejsze jest myślenie rozwojowe, bazujące z jednej strony na budowaniu indywidualnych strategii zmiany, a z drugiej na włączaniu każdego członka społeczności szkolnej w proces kreowania rzeczywistości szkolnej”^[15].

Dyrektor szkoły, nauczyciel, pedagog, wychowawca jest kreatorem procesu kształcenia i wychowania w szczególności wobec wyzwań i zagrożeń sytuacji pandemicznej i postpandemicznej. Środowisko oświatowe w szczególności było narażone na zmiany wynikające sytuacji pandemicznej i postpandemicznej. Zagrożenie wynikało z narażenia na zakażenie wirusem w bezpośredni kontakcie społecznym, stąd też i w szkole. Pandemia wymusiła konieczność zdobycia umiejętności posługiwania się wiedzą, umiejętnościami i kompetencjami w zakresie prowadzenia zajęć za pomocą metod i technik kształcenia prowadzonych na odległość, w trybie zdalnym on-line oraz zajęć hybrydowych prowadzonych synchronicznie i asynchronicznie za pośrednictwem programów multimedialnych i platformy internetowej m.in.: *Microsoft Teams*. Pandemia wykazała duże umiejętności i kompetencje posługiwania się możliwościami technicznymi uczniów, którzy sprawnie posługiwali się sprzętem IT. Niejednokrotnie nastąpiła zamiana ról z uwagi na konieczność szkoleń wśród nauczycieli. Zatem czym jest zmiana? Jak znaleźć sposób

^[15] J. Kordziński, *Szkoła uczenia się*, Wolters Kluwer Sp. z o.o., Warszawa 2018, s.78.

radzenia sobie w zmieniającej się rzeczywistości? Jaka jest rola nauczyciela w relacji z uczniem w nieustannej zmianie?

Międzynarodowe badania wskazują różnorodność prowadzonej problematyki o pandemii w różnych kontekstach edukacyjnych. Rzadko prowadzone są badania wśród szkół zawodowych zatem tym bardziej zasługują na przytoczenie prezentację wyników badań dotyczącą wyzwań wobec nauczycieli szkół zawodowych w odniesieniu do procesu cyfryzacji w rozwoju szkoły w dobie pandemii Covid-19” „Oprócz intrapersonalnych przesłanek nauczania z wykorzystaniem technologii oraz zmiany postaw wobec uczenia się i nauczania, badane są uwarunkowania dotyczące szkół jako części organizacji uczącej się”^[16]. Badania kontekstu dialogu wewnętrznego i poznanie samego siebie jest szczególnie interesujące w szczególności gdy podejmowany jest w środowisku szkół zawodowych. To problematyka niszowa. Badania wykazały główne strategie radzenia *sobie ze sobą* okazały się jasnym programem kierownictwa szkoły w związku z niezawodną infrastrukturą technologiczną i chęć nauczycieli do korzystania z cyfrowych metod nauczania^[17]. Celem kolejnych badań przeprowadzonych w szkołach zawodowych było „porównanie rozpowszechnienia objawów depresyjnych, nawyków behawioralnych i jakości życia uczniów dwóch techników oraz określenie związku objawów depresyjnych z nawykami behawioralnymi i jakością życia (QoL) u tych uczniów podczas pandemii COVID-19. „Uzyskane wyniki podkreślają znaczenie interwencji skierowanych głównie do uczennic i uczniów klas pierwszych szkoły średniej, oprócz aktywności fizycznej, bezpieczeństwa, żywności i jakości życia dla

^[16] Delcker J, Ifenthaler D. (2021). *Teacher's perspective on school development at German vocational schools during the Covid-19 pandemic*, Technology, Pedagogy and Education, 30:1, ss. 125-139, <https://doi.org/10.1080/1475939X.2020.1857826>. Celem było zidentyfikowanie wyzwań stojących przed nauczycielami oraz rolę kierownictwa szkoły i współpracę między zainteresowanymi stronami (wywiady wśród N = 18 uczestników).

^[17] por. Delcker J, Ifenthaler D. (2021). *Teacher's perspective on school development at German vocational schools during the Covid-19 pandemic*, Technology, Pedagogy and Education, 30:1, ss. 125-139, <https://doi.org/10.1080/1475939X.2020.1857826> .

poprawy zdrowia psychicznego uczniów^[18]. Kolejni badacze podkreślają zwiększone zainteresowanie szkołami zawodowymi. „Každy z nas oczekuje dobrego fachowca w zawodzie. Od jego wiedzy oraz profesjonalizmu zależy jakość wykonanej pracy i zadowolenie odbiorcy, klienta, pacjenta, rodzica. Wiedza, zaangażowanie w każdym zawodzie, zależy w dużej mierze od osoby, od jej profesjonalizmu, wiedzy, umiejętności i kompetencji^[19]. Opisano przypadek przejścia „do awaryjnego” zdalnego dostarczania na podstawie instrukcji w klasie w Northwest Lineman College (NLC), prywatnej szkoły handlowej skupiającej się na kształceniu siły roboczej przemysłu użyteczności publicznej. Opisano „opracowane artefakty i krytyczne decyzje projektowe podjęte przez zespół projektowy ad hoc, aby kontynuować kształcenie studentów w ramach programów Electrical Lineworker w czterech lokalizacjach w USA na początku kryzysu związanego z koronawirusem.

Istotną kwestią podejmowaną przez badaczy amerykańskich są skutki częstotliwości i konsekwencji zakłóceń wynikających z organizacji opieki nad dziećmi i szkołami. Amerykańscy badacze jesienią 2020 r. diagnozowali skutki pandemii COVID-19, która w znacznym stopniu dotknęła amerykańskie rodziny i dzieci poprzez zamknięcie lub zmianę charakteru opieki

[18] Fernandes M.D.S.V., da Silva, T.M.V; Noll M; de Almeida, A.A. (2022). *Depressive Symptoms and Their Associated Factors in Vocational-Technical School Student during the COVID-19 Pandemic*. International Journal of Environmental Research and Public Health 19 (6), 3735; <https://doi.org/10.3390/ijerph19063735>, Przeprowadzono ankietę przekrojową wśród uczniów uczęszczających do instytucji Brazylijskiej Federalnej Sieci Edukacji Zawodowej, Naukowej i Technologicznej. Studenci wypełnili kwestionariusz dotyczący zmiennych socjodemograficznych, sytuacji związanych z pandemią COVID-19, nawyków behawioralnych, jakości życia oraz objawów depresyjnych. Zmienną wynikową była obecność objawów depresyjnych, oceniana za pomocą Inwentarza Depresji Dziecięcej (CDI). Przeprowadzono analizę regresji Poissona z silną wariancją. W badaniu wzięło udział łącznie 343 uczniów (kobiety, 55,7%; średni wiek 16,1 ± 0,93 roku). Częstość występowania objawów depresyjnych wśród studentów wyniosła 43,4% (95% przedział ufności [CI]: 38,0–49,0), a objawy te były istotnie związane z płcią żeńską (wskaźnik rozpowszechnienia [PR] 1,72; 95% CI: 1,31–2,27); będąc w 10. klasie (PR: 1,80; 95% CI: 1,18–2,76) i 9. klasie (PR 2,08; 95% CI: 1,37–3,18); izolacja społeczna (PR: 2,04; 95% CI: 1,00–4,14); głód z powodu braku pożywienia w domu (PR: 1,78; 95% CI: 1,33–2,39); niski poziom aktywności fizycznej (PR: 1,68; 95% CI: 1,09–2,59); i umiarkowaną (PR: 2,87; 95% CI: 1,68–4,89) i niską QoL (PR: 5,66; 95% CI: 3,48–9,19).

[19] I. Kust, (2020). Misja nauczyciela szkoły zawodowej, [w:] Pedagogika i edukacja wobec kryzysu zaufania, wspólnotowości i autonomii (red.) J. Madalińska – Michalak, E. Wiłkomirska, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 288.

i warunków szkolnych. W miarę utrzymywania się pandemii wiele dzieci pozostawało w zdalnych szkołach, a osoby uczęszczające do placówek opieki nad dziećmi lub do szkół borykały się z nieprzewidywalnymi zamknięciami. Wyniki pokazały, że codzienne zakłócenia w opiece i szkole były powszechne, a rodziny zgłaszały zakłócenia w 24% dni. Rodziny z dziećmi uczącymi się wyłącznie na odległość doświadczały częstszych zakłóceń niż rodziny z dziećmi objętymi opieką osobistą lub szkołą. „We wszystkich rodzinach zakłócenia w opiece lub szkole wiązały się z gorszym zachowaniem dziecka, bardziej negatywnym nastrojem rodziców oraz zwiększonym prawdopodobieństwem utraty panowania nad sobą i karania. Mediacja wewnątrzrodzinna sugeruje, że trudności rodziców w nauce dzieci oraz w mniejszym stopniu ich nastroj i zachowania rodzicielskie częściowo pośredniczą we wpływie zakłóceń na zachowanie dziecka”^[20].

Badacze chorwaccy analizowali „osiągnięcia w opanowaniu języków obcych przez jednego konkretnego ucznia z trudnościami. W badaniach brał udział uczeń niepełnosprawny, nauczyciel języka obcego, matka ucznia i wychowawca rehabilitant. Nauczyciel deklaruje poparcie dla integracyjnego liceum ogólnokształcącego. Uczeń uczył się i radził sobie ze wszystkimi wyzwaniami^[21]. Jedną z metod stosowanych w nauczaniu była mobilna nauka w trzymiesięcznym okresie nauczania on-line w sytuacji związanej z pandemią wywołaną przez Covid-19.„Zidentyfikowano trudności w pracy nauczycieli języków obcych, takie jak brak doświadczenia, brak asystentów, a także brak dodatkowych pomocy dydaktycznych i specjalistycznych materiałów oraz

^[20] Gassman-Pines A., Ananat E.O., Fitz-Henley II J., Leer J. (2022). *Effect of Daily School and Care Disruptions During the COVID-19 Pandemic and Child Behavior Problems*. *Developmental Psychology* Vo. 58, No 8, ss. 1512-1527 <https://10.1037/dev0001373>; „Próba to rodzice, którzy przed pandemią byli pracownikami godzinowymi w sektorze usług, mieli małe dziecko w wieku od 3 do 8 lat i byli przynajmniej częściowo odpowiedzialni za szkołę i/ lub opiekę nad swoimi dziećmi jesienią 2020 r. (N = 676) ; połowa próby to nie-Latynosi, 22% to Latynosi, a 18% to nie-Latynosi. Rodziców poproszono o wypełnienie codziennych ankiet przez 30 dni na temat tego, czy ich opieka i organizacja zajęć szkolnych przebiegły tego dnia gładko i zgodnie z przewidywaniami, na temat ich nastroju, zachowań rodzicielskich i zachowań dzieci.

^[21] w tym okresie Chorwacja została zmuszona po raz pierwszy w historii do wdrożenia nauczania online. Na potrzeby tego badania wszyscy poza tym uczniem uczyli się na zajęcia w wirtualnej klasie o nazwie Edmodo.

specjalistycznego przygotowania nauczycieli do nauczania we współczesnej szkole integracyjnej”^[22]. W rekomendacjach autorzy zaproponowali wskazówki dla nauczycieli szkół zawodowych w zakresie przyswajania nowych umiejętności i kompetencji w procesie nauczania w szkole integracyjnej. „Wczesne dowody wskazują, że pandemia COVID-19 gwałtownie ograniczyła zapisy do szkół publicznych w wielu stanach. Jednak niewiele wiadomo na temat podstawowych wzorców tych spadków. „Korzystając z nowych danych na poziomie dystryktu z Massachusetts, stwierdzamy, że spadki te koncentrowały się w tradycyjnych dystryktach, podczas gdy okręgi czarterowe, wirtualne i zawodowe zwiększyły liczbę zapisów. Chociaż spadki zapisów w tradycyjnych dystryktach były powszechne, stwierdzamy również, że procent spadki były znacznie większe w mniejszych okręgach i tych obsługujących wyższe skupiska białych i uczniów znajdujących się w niekorzystnej sytuacji ekonomicznej. Omówiono implikacje dla zrozumienia wpływu pandemii na możliwości uczenia się i przewidywany stres fiskalny dla szkół publicznych”^[23]. Należy podkreślić, iż powyższe różne badania wskazują na konieczność ciągłego rozwoju nauczycieli w dążeniu do perfekcji. „Rozwój zawodowy jak podkreśliła Joanna Michalak – Dawidziuk „jest dążeniem do osiągnięcia autorytetu w środowisku zawodowym”^[24].

Analiza powyższej literatury oraz przeprowadzone badania międzynarodowe wskazują na dużą różnorodność badanej problematyki i zainteresowań badaczy. Wśród poruszanej tematyki była również problematyka szkolnictwa zawodowego. Badania wskazują na poszukiwanie przez badaczy odpowiedzi

^[22] Svalina V., Ivić, V. (2020). *Case Study of a Student with Disabilities in a Vocational School during the Period of Online Virtual Classes due to Covid-19*, World Journal of Education Vol. 10, No 4, ss. 115-123, <https://doi.org/10.5430/wje.v10.n4p115>. Edmodo to aplikacja mobilna która jest uważana za narzędzie do nauki mobilnej. Nauka mobilna oznacza, że uczniowie używają swoich urządzeń przenośnych, aby się uczyć. Wywiad, wykorzystany jako metoda zbierania danych, został napisany przez uczestników za pośrednictwem poczty elektronicznej ze względu na wymagany dystans fizyczny. Następnie dokonano transkrypcji materiałów i przeprowadzono ilościową analizę danych.

^[23] Dee, T.S., Murphy, M. (2021). *Patterns in the Pandemic Decline of Public School Enrollment*, Educationa Researcher Vol. 50, No8, ss. 566-569, <https://doi.org/10.3102/0013189X211034481>

^[24] J. Michalak – Dawidziuk, Awans zawodowy nauczycieli jako proces dynamicznych zmian współczesna praktyka i perspektywa przyszłości, [w:] Edukacyjne konteksty współczesności z myślą o przyszłości, red. J. Madalińska – Michalak, N. G. Piękuła, Kraków 2018, s. 632.

na pytanie: czym jest zmiana? Jak znaleźć sposób radzenia sobie w zmieniającej się rzeczywistości? Jaka jest rola nauczyciela w relacji z uczniem w nieustannej zmianie? Zmianie wynikającej z konieczności dostosowania dotychczasowego modelu edukacji do reżimu sanitarnego.

EUROPEJSKA RZECZYWISTOŚĆ PANDEMICZNA W SZKOŁACH – WYBRANE PRZYKŁADY

Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie przedstawił wyniki przeprowadzonych międzynarodowych badań KEEP^[25], z którymi borykały się kraje uczestniczące w projekcie podczas ostatnich dwóch lat^[26]. Wyniki badań projektu zostały omówione w referacie „Wyzwania edukacji na odległość podczas pandemii Covid-19. Badania i analizy z doświadczeń Belgii, Francji, Grecji i Polski dotyczyły:

^[25] Celem międzynarodowego projektu KEEP jest pomoc w zmniejszeniu niedostatecznych osiągnięć szkolnych i niskiego zaangażowania w proces uczenia się wśród uczniów szkół ponadpodstawowych w Europie, spowodowanych niemożnością stacjonarnego udziału w zajęciach szkolnych podczas pandemii koronawirusa. Stąd też identyfikuje się dobre praktyki edukacyjne mające na celu utrzymanie więzi z uczniami i podtrzymanie motywacji do uczenia się w czasie nauki na odległość, które wypracowali nauczyciele z czterech krajów UE w r. szk. 2019/2021 i 2020/2021. Stosowane przez nauczycieli szkół średnich praktyki dotyczą wyzwań wobec cyfrowej edukacji szkolnej. Zakładanym efektem jest wzmocnienie rozwoju zawodowego i rozwijanie cyfrowych kompetencji pedagogicznych oraz promowanie dzielenia się wiedzą i nawiązywania kontaktów między nauczycielami, [dostęp 26.11.2022 z <https://www.ibe.edu.pl/index.php/pl/opis-projektu-keep>].

^[26] Analiza została przygotowana przez ekspertki Instytutu Badań Edukacyjnych: dr Agnieszkę Dwojak-Matras, dr Katarzynę Kalinowską – Sinkowską oraz dr Joannę Rabięgę-Wiśniewską. Joanna Rabięga-Wiśniewska, Wyzwania edukacji na odległość podczas pandemii Covid-19. Wnioski z doświadczeń Belgii, Francji, Grecji i Polski w projekcie KEEP, [dostęp 26.11.2022 z <https://www.ibe.edu.pl/index.php/pl/aktualnosci/1625-miedzynarodowy-projekt-keep-zaprezentowal-pierwsze-wyniki-badan>]. Wyniki badań projektu KEEP zaprezentowano na II Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Kryzys czy szansa na zmianę? Wpływ pandemii COVID-19 na edukację i społeczeństwo”. Konferencja zorganizowana została przez Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Centrum Badań Młodzieży Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie oraz Dolnośląską Szkołę Wyższą z Wrocławia. konferencji dotyczącej zawiera „Przegląd sytuacji w pięciu regionach”, która odbyła się online 10 marca 2022 r. Badania zostały przeprowadzone w ramach współpracy 5 regionów europejskich: Belgii-Flandrii, Belgii-Walonii, Francji, Grecji oraz Polski.

- opisu systemów oświaty w Belgii-Flandrii, Belgii-Walonii, Francji, Grecji i Polsce
- opisu zjawiska przedwczesnego kończenia nauki i absencji szkolnej przed Covid-19
- przygotowanie regionów do nauki zdalnej/na odległość
- okresy zamknięcia szkół wiosną 2020 i roku szkolnego 2020/21 i organizacja szkoły w regionach.

Cztery wyzwania były analizowane na podstawie następujących problemów:

1. Jak zapewnić warunki do nauki na odległość?, 2. Jak zapobiegać absencji szkolnej i utrzymać motywację dzieci i młodzieży do uczenia się w trybie zdalnym?, 3. Jak utrzymać poziom nauczania?, Jak utrzymać poziom nauczania?
4. Jak optymalnie zarządzać środkami naprawczymi po pandemii?

TABELKA 1. *Zapewnienie warunków do nauki na odległość*

Wyzwanie 1 Jak zapewnić warunki do nauki na odległość?	
Problemy	Wprowadzone rozwiązania
Problemy definicyjne	
Czemu służy wprowadzenie nauki na odległość?	
Jak rozpoznać potrzeby uczestników procesu edukacyjnego i jak wyjść im naprzeciw?	
Problemy organizacyjne	
W jaki sposób zagwarantować wszystkim uczniom codzienny kontakt z nauczycielami i szkołą?	Finansowanie sprzętu dla uczniów Zachęta do tworzenia prac w formie cyfrowej
W jaki sposób zorganizować zajęcia dla uczniów z niepełnosprawnościami i specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?	
W jaki sposób utrzymać więzi z uczniami oraz między nimi?	Udostępnienie narzędzi do komunikacji nauczyciel-uczeń, nauczyciel, rodzic, nauczyciel-nauczyciel, Tworzenie grup nauczycielskich i wymiana doświadczeń oraz wykorzystywanych materiałów, Przygotowywanie otwartych wzorów scenariuszy zajęć
Problemy technologiczne	
Dostęp do sprzętu i aplikacji w gospodarstwach domowych	Przygotowywanie baz zasobów edukacyjnych (np. podręczników), portali, stron internetowych, list narzędzi i aplikacji pomocnych w nauce
Dostęp do stabilnego łącza internetowego	

Źródło: opracowanie własne na podstawie prezentacji wyników badań Instytutu Badań Edukacyjnych: dr Agnieszkę Dwojak-Matras, dr Katarzynę Kalinowską –

Sinkowską oraz dr Joannę Rabiega-Wiśniewską. Joanna Rabiega-Wiśniewska, Wyzwania edukacji na odległość podczas pandemii Covid-19. Wnioski z doświadczeń Belgii, Francji, Grecji i Polski w projekcie KEEP, dostęp 21.11.2022 r. z <https://www.ibe.edu.pl/index.php/pl/aktualnosci/1625-miedzynarodowy-projekt-keep-zaprezentowal-pierwsze-wyniki-badan>,

Atutem jest wypracowanie rozwiązań, które przyjęto dla zapewnienia nauki na odległość. Są to: finansowanie sprzętu, tworzenie prac w formie cyfrowej, udostępnienie narzędzi do komunikacji nauczyciel-uczeń, nauczyciel, rodzic, nauczyciel-nauczyciel, tworzenie grup nauczycielskich, przygotowywanie otwartych wzorów scenariuszy zajęć. Przygotowywanie baz zasobów edukacyjnych (np. podręczników), portale, stron internetowych, list narzędzi i aplikacji pomocnych w nauce.

Drugim badanym obszarem było wyzwanie dotyczące zapobiegania absencji szkolnej i utrzymania motywacji dzieci i młodzieży do uczenia się w trybie zdalnym.

Wyzwanie 2	
Jak zapobiegać absencji szkolnej i utrzymać motywację dzieci i młodzieży do uczenia się w trybie zdalnym?	
Problemy	Wprowadzone rozwiązania
Problemy definicyjne	
Kiedy należy uznać, że uczeń jest nieobecny na lekcji?	
Jak potwierdzić obecność w czasie zajęć asynchronicznych?	
Czy brak włączonej kamerki i mikrofonu, które umożliwiłyby potwierdzenie tożsamości uczestnika zdalnego spotkania, świadczy o nieobecności na lekcji?	
Czy samo zalogowanie się ucznia na platformę edukacyjną można/należy uznać za weryfikację jego obecności na lekcjach?	
Problemy techniczne i logistyczne	
Braku sprzętu komputerowego i oprogramowania;	
Brak łącza internetowego;	
Brak miejsca do nauki, problemy lokalowe	
Problemy motywacyjne	
chaos, dezorganizacja szkolnej codzienności, niepewność; stres technologiczny, brak kompetencji do obsługi narzędzi zdalnej komunikacji	
przeciążenie zadaniami, zbyt dużo materiału do przerobienia, zmęczenie i zniechęcenie; nieatrakcyjny sposób prowadzenia lekcji, nuda szkolna; doświadczenie nieefektywności zdalnej edukacji, poczucie bezradności;	

brak kontaktu z nauczycielem, brak możliwości zgłoszenia problemów itd.;	
brak kontaktu z rówieśnikami, tęsknota za życiem towarzyskim, które stanowiło sens chodzenia do szkoły, dostarczało pozytywnych emocji i mobilizowało do aktywności;	
samotność, zostawienie uczniów samych z problemami domowymi, rodzinnymi; problemy psychiczne i psychologiczne dzieci i młodzieży	
stres związany z ocenianiem, poczucie niesprawiedliwości oceniania; doświadczenie łatwości i skuteczności ściągania oraz różnych sposobów nieuczciwego zdobywania ocen podczas nauki zdalnej	
dostępność alternatywnych sposobów spędzania czasu podczas lekcji, wielość rozpraszających bodźców odciągających od nauki;	

Źródło: opracowanie własne na podstawie prezentacji wyników badań Instytutu Badań Edukacyjnych: dr Agnieszkę Dwojak-Matras, dr Katarzynę Kalinowską – Sinkowską oraz dr Joannę Rabiegę-Wiśniewską. Joanna Rabiega-Wiśniewska, Wyzwania edukacji na odległość podczas pandemii Covid-19. Wnioski z doświadczeń Belgii, Francji, Grecji i Polski w projekcie KEEP, <https://www.ibe.edu.pl/index.php/pl/aktualnosci/1625-miedzynarodowy-projekt-keep-zaprezentowal-pierwsze-wyniki-badan>, [pobrano 25.11.2022 r.].

Z powyższej analizy zapobiegania absencji szkolnej i utrzymania motywacji dzieci i młodzieży do uczenia się w trybie zdalnym wynika, iż wskazano problemy definicyjne, techniczne i logistyczne oraz problemy motywacyjne. Należy jednak podkreślić fakt, że nie wprowadzono rozwiązań w żadnym z badanych problemów. Ważne jest jednak że problemy zostały zdiagnozowane.

Ważnym aspektem jest jakość kształcenia. Stąd kolejnym obszarem badanym było utrzymanie poziomu nauczania.

Wyzwanie 3 Jak utrzymać poziom nauczania?	
Problemy	Ogląd sytuacji w krajach projektu
Problemy definicyjne	
W jaki sposób określić, czym jest strata edukacyjna podczas pandemii?	Brak standaryzowanych testów i egzaminów przed pandemią – w jej trakcie nie zmienił polityk edukacyjnych i nie wprowadzono testów i egzaminów w Belgii
Ze względu na naukę zdalną: jak zmierzyć straty w dostępie do edukacji, a jak luki w umiejętnościach?	W krajach stosujących standaryzowane testy i egzaminy przed pandemią – w jej trakcie dostosowywały się do sytuacji poprzez: a) odwołanie egzaminów w ogóle b) odwołanie części egzaminów c) ograniczanie treści egzaminacyjnych tak, aby pomijać partie materiału, których nie udało się zrealizować

W jaki sposób sprawdzić, jak nierównomiernie rozkładają się straty uczniów?	
Strategia identyfikowania strat edukacyjnych i konsekwencje	
Zalecenie OECD wprowadzania standaryzowanych testów, bez takich testów niemożliwe jest porównywanie wyników uczniów i śledzenie zmian w kolejnych latach	Tylko Belgia-Flandria zebrała dane, które zostały opublikowane w najnowszych badaniach naukowych dotyczących strat w nauce
Sposoby śledzenia nierówności w nauce: społecznych, geograficznych, technologicznych	
Brak identyfikacji luk w nauce przekłada się na brak wdrożeń programów wyrównawczych i zaradczych w prawie 2/3 krajów OECD	W Belgii, Francji, Polsce przeprowadzono badania ankietowe nt. luk w nauce, respondentami byli nauczyciele, którzy wskazywali niższe umiejętności uczniów
Podczas pandemii standardy testów często zostały zmienione – to również uniemożliwia poznanie realnego obniżenia poziomu nauczania	W Grecji większość egzaminów w ogóle się nie odbyła, w roku 2021 przeprowadzono tylko egzaminy umożliwiające podjęcie studiów

Źródło: opracowanie własne na podstawie prezentacji wyników badań Instytutu Badań Edukacyjnych: dr Agnieszkę Dwojak-Matras, dr Katarzynę Kalinowską – Sinkowską oraz dr Joannę Rabięgę-Wiśniewską. Joanna Rabięga-Wiśniewska, Wyzwania edukacji na odległość podczas pandemii Covid-19. Wnioski z doświadczeń Belgii, Francji, Grecji i Polski w projekcie KEEP, <https://www.ibe.edu.pl/index.php/pl/aktualnosci/1625-miedzynarodowy-projekt-keep-zaprezentowal-pierwsze-wyniki-badan>, [pobrano 25.11.2022 r.].

Ciekawym zagadnieniem było wskazanie optymalnych środków naprawczych po pandemii.

Wyzwanie 4 Jak optymalnie zarządzać środkami naprawczymi po pandemii?	
Kraj	Zastosowane środki
FRANCJA	Istniejące już programy; praca domowa – zrobiona, wsparcie pedagogiczne i indywidualne, wsparcie dla uczniów ze SPE
	Szkoły letnie w 2020 i 2021
	Programy zaplanowane jako zajęcia szkolne i pozaszkolne, np. sportowe
	Program pomocy w nadrobieniu zaległości jesienią 2020 i 2021 angażujący studentów-wolontariuszy
GRECJA	Nie wprowadzono programów wyrównujących ani tutoringu
POLSKA	Wiosną i latem 2020 oraz w roku szkolnym 2020/21 nie było programów wyrównujących
	W roku 2020/21 MEiN wprowadził stypendia dla uczniów i dofinansowanie zakupu sprzętu
	Zainicjowano program dofinansowania zakupów podręczników i materiałów edukacyjnych dla uczniów z niepełnosprawnościami

Źródło: opracowanie własne na podstawie prezentacji wyników badań Instytutu

Badań Edukacyjnych: dr Agnieszkę Dwojak-Matras, dr Katarzynę Kalinowską – Sinkowską oraz dr Joannę Rabięga-Wiśniewską. Joanna Rabięga-Wiśniewska, Wyzwania edukacji na odległość podczas pandemii Covid-19. Wnioski z doświadczeń Belgii, Francji, Grecji i Polski w projekcie KEEP, dostęp 22.11.2022 z <https://www.ibe.edu.pl/index.php/pl/aktualnosci/1625-miedzynarodowy-projekt-keep-zaprezentowal-pierwsze-wyniki-badan>,

Analiza przeprowadzonych badań wśród trzech europejskich państw wskazuje na podjęte rozwiązania. Należy wskazać wiele różnorodnych działań we Francji. W Polsce i Grecji nie wprowadzono programów wyrównujących. W Polsce wprowadzono stypendia dla uczniów oraz dofinansowano podręczniki i materiały edukacyjne dla uczniów z niepełnosprawnościami^[27].

Należy podkreślić, iż jest to pierwszy etap projektu KEEP, który zakończył się w 2021 r. Obecnie pracami kieruje Uniwersytet Patras w Grecji.

WYNIKI BADAŃ Z FUNKCJONOWANIA SZKÓŁ W SYTUACJI ZAGROŻENIA PANDEMICZNEGO

„W związku z wystąpieniem na terenie Polski epidemii COVID-19 i czasowym ograniczeniem funkcjonowania szkół, dyrektorzy szkół wprowadzili odpowiednie regulacje umożliwiające zdalne nauczania. W dniach 12–24 marca 2020 r. w pięciu szkołach podstawowych, spośród ośmiu skontrolowanych, zorganizowano zajęcia opiekuńczo-wychowawcze, a w pozostałych trzech szkołach, takich zajęć nie było ze względu na brak zainteresowania ze strony rodziców. W tym okresie nauczyciele realizowali zadania związane z samodoskonaleniem, głównie podnosząc swoje umiejętności przydatne

^[27] W 2021 r. zakończył się pierwszy zaprezentowany etap projektu KEEP. Obecne prace koordynuje partner grecki, Uniwersytet Patras. Zadania przed zespołami: 1. Każdy z partnerów analizuje zebrany w danym kraju materiał na temat sytuacji danej szkoły w pandemii i sposobów prowadzenia zdalnego nauczania – na podstawie anonimowych wypowiedzi nauczycieli. 2. Przed nami wywiady pogłębione z nauczycielami, którzy podczas pandemii wypracowali metody kontaktu z uczniami, dzięki którym realizowali materiał danego przedmiotu oraz utrzymywali z nimi więź, dbali o zaangażowanie czy motywację.

w czasie zdalnego nauczania, np. wyszukując informacje na temat sposobów prowadzenia zajęć na odległość”^[28].

Z raportu Najwyższej Izby Kontroli wynika, że w Polsce od rozpoczęcia „epidemii COVID-19 działało 23,6 tys. szkół, w tym 14,4 tys. szkół podstawowych, 9,2 tys. szkół ponadpodstawowych, w których uczyło się łącznie 4,8 mln dzieci i młodzieży. W roku szkolnym 2020/2021, w systemie edukacji było 4,9 mln uczniów. Ogłoszenie stanu epidemii spowodowało konieczność wprowadzenia w marcu 2020 r. wielu ograniczeń prawie we wszystkich dziedzinach życia. Jedną z pierwszych decyzji rządu dotyczących przeciwdziałania COVID-19 było zawieszenie działalności szkół i placówek oświatowych”^[29]. Tradycyjny model edukacji jednak nie przystawał do realiów edukacji on-line. Epidemia jeszcze bardziej uwidoczniła niedoskonałości systemu oświaty. Zagrożenie dotyczyło wykluczenia cyfrowego i problemów technicznych uniemożliwiających sprawne prowadzenie zajęć. Zjawisko dotyczyło również rodziców, dzieci, rodzin wielodzietnych, nauczycieli, którzy nie mieli dostępu do sprawnego sprzętu, odpowiednio szybkiego łącza internetowego lub wiedzy technologicznej. Badania przeprowadzone przez Najwyższą Izbę Kontroli dotyczyły „Organizacji pracy nauczycieli w szkołach publicznych” (P/20/027) i dotyczyły m.in. trudności w nauczaniu zdalnym^[30].

^[28] Raport NIK Funkcjonowanie Szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa, s.43, www.nik.gov.pl pobrano 24.11.20.

^[29] Raport NIK Funkcjonowanie Szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa 2021, s.6, dostęp 24.11.2022 za www.nik.gov.pl.

^[30] Raport NIK Funkcjonowanie Szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa s.6. Dostęp 24.11.2022 r. www.nik.gov.pl,

W województwie mazowieckim^[31] przeprowadzono badania monitorujące, których głównym celem było pozyskanie informacji od dyrektorów szkół, nauczycieli i rodziców o tym, jak zorganizowane jest zdalne nauczanie w szkołach, i zadania jakie szkoły wykonują prawidłowo, a w których obszarach konieczne jest udzielenie im wsparcia. Rodzice, nauczyciele wypełniali anonimowe ankiety internetowo^[32]. Badaniu podlegały następujące problemy:

1. realizacji przez szkoły obowiązku organizacji nauczania zdalnego;
2. skali wykorzystania przez rodziców możliwości organizacji nauki uczniom na terenie szkoły;
3. monitorowania frekwencji uczniów;
4. obszarów wymagających wsparcia dyrektora i nauczycieli w zdalnym nauczaniu^[33].

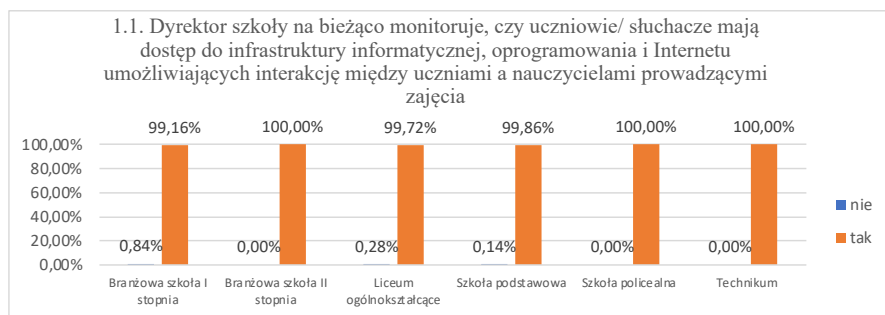
^[31] w terminie od 7 do 10 grudnia 2020 r. Kuratorium Oświaty w Warszawie przeprowadziło monitorowanie zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego. Monitorowaniem objęto: publiczne i niepubliczne szkoły podstawowe, licea ogólnokształcące, technika, szkoły branżowe I i II stopnia, szkoły policealne. Punktem odniesienia badanych zagadnień były standardy prawne wynikające głównie z dwóch rozporządzeń: 1) rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. z 2020r., poz. 493 z późn. zm.); 2) rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. z 2020r., poz. 1389 z późn. zm.).

^[32] Ankiety wypełniło 57578 rodziców, 30243 nauczycieli oraz 2152 dyrektorów szkół. Wyniki ankiet zostały poddane analizie i stanowią źródło informacji na temat funkcjonowania szkół w czasie kształcenia na odległość, postrzegania sposobów radzenia sobie z tą szczególną sytuacją przez różne grupy zaangażowane w proces edukacyjny, będąc ważną informacją zwrotną pozwalającą planować dalsze działania na rzecz wspierania szkół i ukierunkowania doskonalenia zawodowego nauczycieli. Ankiety wypełnili dyrektorzy szkół, nauczyciele i rodzice uczniów szkół podstawowych, branżowych I stopnia, liceum ogólnokształcącego, technikum, szkół branżowych II stopnia, szkół policealnych województwa mazowieckiego, [w:] P. Ogonowski i in., Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020), Informacja o wynikach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego (Grudzień 2020 r.), Warszawa 2021, s.3.

^[33] P. Ogonowski i in., Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020), Informacja o wynikach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego (Grudzień 2020 r.), Warszawa 2021, s.3.

Dyrektorzy wypowiedzieli się na temat bieżącego monitorowania uczniów/słuchaczy dostępu do infrastruktury informatycznej, oprogramowania i Internetu umożliwiających interakcję między uczniami a nauczycielami prowadzącymi zajęcia co stanowiło podstawę funkcjonowania szkół i placówek oświatowych.

WYKRES 1. *Opinia dyrektorów szkół o bieżącym monitorowaniu uczniów/słuchaczy dostępu do infrastruktury informatycznej, oprogramowania i Internetu umożliwiających interakcję między uczniami a nauczycielami prowadzącymi zajęcia*

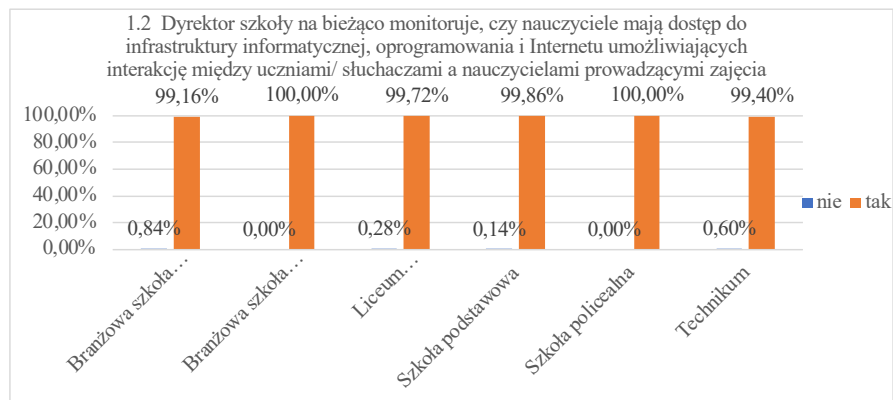

Źródło: P. Ogonowski i in., Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020), Informacja o wynikach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego (Grudzień 2020 r.), Warszawa 2021, s.7, Wykres procentowy I.1.1.

Prawie wszyscy (ponad 99%) ankietowani dyrektorzy szkół deklarowali monitorowanie dostępu uczniów/słuchaczy do technologii informacyjnej umożliwiającej interakcję z nauczycielami.

W podobnym zakresie dyrektorzy szkół wypowiedzieli się o monitorowaniu dostępu nauczycieli do infrastruktury informatycznej, oprogramowania i Internetu umożliwiających interakcję między uczniami/ słuchaczami a nauczycielami prowadzącymi zajęcia.

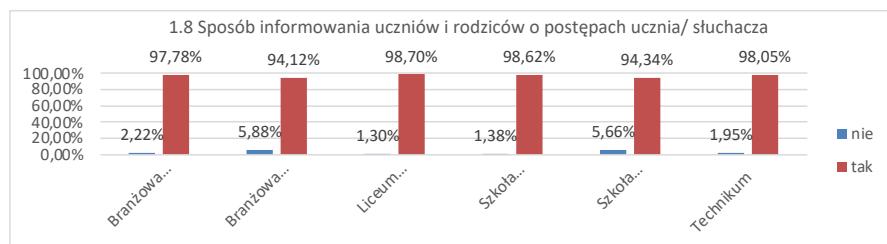
WYKRES 2. Monitorowanie przez dyrektora szkoły dostępu nauczycieli do infrastruktury informatycznej, oprogramowania i Internetu umożliwiających interakcję między uczniami/ słuchaczami a nauczycielami prowadzącymi zajęcia

Źródło: Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020) *Informacja o wynikach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego* (Grudzień 2020 r.), Warszawa 2021, s. 8, Wykres procentowy 1.1.2.

Prawie wszyscy (ponad 99%) ankietowanych dyrektorów potwierdza bieżący monitoring dostępu nauczycieli do infrastruktury informatycznej, oprogramowania i Internetu umożliwiających interakcję między uczniami/ słuchaczami a nauczycielami prowadzącymi zajęcia.

WYKRES 3. Opinia nauczycieli o ustaleniu przez dyrektora szkoły jednolitego sposobu informowania uczniów i rodziców o postępach w nauce

Źródło: Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020) *Informacja o wynikach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego* (Grudzień 2020 r.), Warszawa 2021, s. 28, Wykres procentowy Wykres procentowy 2.1.8.

Prawie wszyscy nauczyciele (99%) potwierdzili, ustalenie przez dyrektora szkoły jednolitego sposobu informowania uczniów i rodziców o postępach w nauce.

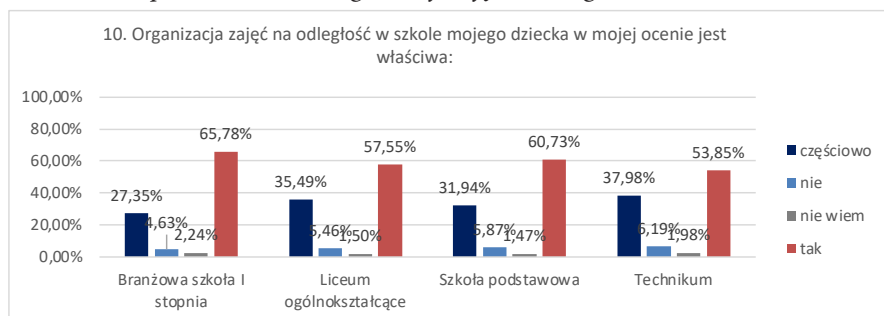
Dyrektorzy wskazywali zakres trudności w prowadzeniu nauczania na odległość

TABELA 1. *Opinia dyrektorów o zakresie trudności w prowadzeniu nauczania na odległość*

czasu spędzanego przez uczniów przed komputerem	1267
sprzętu	1014
oceny uczniów	931
obciążenia uczniów podczas realizacji treści wynikających z podstawy programowej	666
zapewnienia bezpieczeństwa podczas korzystania z technologii informacyjno – komunikacyjnych	559
mobilności uczniów	565
udzielania pomocy psychologiczno – pedagogicznej	556
pracy z uczniem niepełnosprawnym	363
Inne	291
kommunikacji z rodzicami	274
umiejętności nauczycieli w posługiwaniu się na odległość technologiami informacyjno – komunikacyjnymi	218

Źródło: Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020) *Informacja o wynikach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego* (Grudzień 2020 r.), Warszawa 2021, s. 20, Dane liczbowe: Tabela 1.9.1a.

WYKRES 4. *Opinia rodziców o organizacji zajęć na odległość w szkole dziecka*

Źródło: Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020) *Informacja o wyni-*

kach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego (Grudzień 2020 r.), Warszawa 2021, s. 47, Wykres procentowy 3.10.

Większość (60%) ankietowanych rodziców jako właściwą oceniła organizację zajęć na odległość w szkole swojego dziecka, częściowo właściwą deklaruje 32% ankietowanych rodziców.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Wyniki badań zarówno międzynarodowych jak i polskich potwierdzają troskę państw i instytucji rządowych w zaangażowanie się i podjęcie działań od czasu rozpoczęcia pandemii. Oczywiście badania wykazują niedoskonałości w niektórych obszarach. Znacznej poprawy wymaga infrastruktura szkolna, doposażenie informatyczne w technologię IT, szkolenia z zakresu doskonalenia kompetencji IT. Raport NIK z kontroli *Organizacji pracy nauczycieli w szkołach publicznych* wyraźnie wskazuje bardzo ważną kwestię obniżenia frekwencji uczniów na zajęciach szkolnych gdzie stwierdzono przypadki uczniów z frekwencją poniżej 50%. „Na problemy ze sprawdzeniem faktycznej frekwencji uczniów na zajęciach, zwracali uwagę zarówno dyrektorzy objętych kontrolą szkół jak i blisko jedna trzecia nauczycieli (30%) z 25 434 uczestniczących w badaniu kwestionariuszowym NIK nauczycieli. Średni poziom frekwencji w 86 szkołach objętych kontrolą kuratorów oświaty – na zlecenie NIK – był najniższy w roku szkolnym 2018/2019 i wyniósł 85%. Natomiast najwięcej uczniów, którzy mieli frekwencję poniżej 50% lub nie realizowali obowiązku szkolnego/nauki było w roku szkolnym 2020/2021”^[34]. Wyniki badań przeprowadzonych w szkołach województwa mazowieckiego potwierdzają, że ustalono zasady potwierdzania uczestnictwa uczniów w zajęciach, sposób usprawiedliwiania nieobecności, jednolite sposoby monitorowania postępów uczniów oraz informowania uczniów i rodziców o postępach. Ten

^[34] Raport NIK Funkcjonowanie Szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa s. 24. Dostęp 24.11.2022 z www.nik.gov.pl.

bardzo ważny problem aby uczniowie, młodzież nie „wypadali” z systemu oświatowego i realizowali obowiązek szkolny i obowiązek nauki wynika z realizacji zapisów Konstytucji RP oraz przepisów prawa oświatowego. Istotę problemu potwierdzają wyniki kontroli Najwyższej Izby Kontroli w zakresie funkcjonowania szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. „O ile w szkołach podstawowych uczniowie niesklasyfikowani z powodu nieobecności to pojedyncze przypadki, o tyle w szkołach ponadpodstawowych jest ich dużo więcej. (...) W pięciu szkołach ponadpodstawowych, spośród siedmiu, w roku szkolnym 2019/2020 było łącznie 29 uczniów niesklasyfikowanych to w roku szkolnym 2020/2021 było ich łącznie 49 (dane z czterech szkół). Ponadto w jednej ze szkół trzech uczniów miało nieusprawiedliwioną nieobecność w okresie jednego miesiąca na co najmniej 50% dni zajęć w szkole. W każdym z tych przypadków uczniowie ukończyli 18 lat, w związku z czym nie podlegali obowiązkowi nauki. Ostatecznie zrezygnowali ze szkoły, bądź zostali skreśleni z listy uczniów na podstawie decyzji rady pedagogicznej. W każdej ze skontrolowanych szkół wszyscy uczniowie, u których ujawniły się trudności z nauką podczas edukacji zdalnej, byli na bieżąco obejmowani odpowiednią formą wsparcia. (...) organizowane były działania wspierające diagnozowanie trudności edukacyjnych przy wsparciu psychologów z Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej”^[35].

Należy również podkreślić wysiłek włożony na zminimalizowanie kosztów lockdown a przede wszystkim zapewnienie komunikacji. Kontrola przeprowadzona przez NIK dowiodła, że „wszystkie skontrolowane szkoły miały dziennik elektroniczny, który był podstawową formą komunikacji nauczycieli z uczniami i rodzicami”^[36]. Z przeprowadzonych badań przez Kuratorium Oświaty w Warszawie^[37] wynika, że duża liczba dyrektorów, nauczycieli

^[35] Raport NIK, Funkcjonowanie szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa 2021, s.25. Dostęp 24.11.2022. z www.nik.gov.pl.

^[36] Raport NIK Funkcjonowanie Szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa, s. 43. Dostęp 24.11.2022 z www.nik.gov.pl

^[37] P. Ogonowski i in., Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020), Informacja o wynikach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego (Grudzień 2020 r.), Warszawa 2021, s.48.

i rodziców biorących udział w monitorowaniu wskazuje na zaangażowanie całego środowiska szkolnego w zapewnieniu właściwej organizacji pracy szkoły w okresie czasowego ograniczania funkcjonowania szkół w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19. W zdecydowanej większości respondenci wskazali zgodność organizacji zdalnego nauczania z zasadami określonymi w przepisach prawa, monitorowanie dostępu uczniów i nauczycieli do infrastruktury informatycznej, oprogramowania i Internetu, ustalonych technologii informacyjno – komunikacyjnych o prowadzenia zajęć. Dokonywana jest w miarę potrzeb modyfikacja szkolnego zestawu programów nauczania. Szkoły podejmują działania na rzecz bezpiecznej edukacji zdalnej, tj. ustalana jest i monitorowana organizacja zajęć uwzględniająca, m. in.: równomierne obciążenie uczniów w poszczególnych dniach tygodnia, zróżnicowanie zajęć w każdym dniu, łączenie przemienne kształcenia z użyciem monitorów ekranowych i bez ich użycia, konieczność zapewnienia bezpieczeństwa wynikającego ze specyfiki realizowanych zajęć, wewnętrzne procedury bezpiecznego uczestnictwa uczniów w zajęciach. W opinii ankietowanych dyrektorów szkół i nauczycieli prowadzone ustalone są i zapewnione konsultacje dla uczniów wymagających dodatkowego wsparcia i jest zwrotna informacja o sposobie oceniania dziecka w trakcie pracy zdalnej. Badania potwierdzają uczestnictwo nauczycieli w szkoleniach przygotowujących do pracy na odległość z wykorzystaniem TIK. Na uwagę zasługuje fakt, iż nauczyciele wyrażają potrzebę wsparcia, zwłaszcza w zakresie: wspomaganie ucznia lub słuchacza ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, bezpieczeństwa danych osobowych w okresie kształcenia na odległość, korzystania z platform edukacyjnych w nauczaniu na odległość oraz metodyki nauczania na odległość. Podobne wnioski wynikają z kontroli „w ocenie NIK, działania Ministra na rzecz doskonalenia zawodowego nauczycieli w obszarze wykorzystania nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych w nauczaniu zdalnym były niewystarczające. W okresie od sierpnia 2020 r. do kwietnia 2021 r. szkoleniami z zakresu edukacji zdalnej nie objęto żadnego nauczyciela w ramach uruchomionego przez Ministra działania pn. *Wsparcie placówek doskonalenia nauczycieli i bibliotek pedagogicznych w realizacji zadań związanych z przygotowaniem i wsparciem nauczycieli w prowadzeniu kształ-*

enia na odległość^[38]. Wyniki kontroli NIK potwierdzają, że w 2021 r. Ośrodek Rozwoju Edukacji realizował projekt *Wsparcie kadry jednostek samorządu terytorialnego w zarządzaniu oświatą ukierunkowanym na rozwój szkół* i kompetencji kluczowych uczniów – II etap. „Efektem było m.in. przeszkolenie 87 dyrektorów Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych i Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii, przygotowanie sześciu pakietów szkoleniowych dla dyrektorów, w ramach, których przeprowadzonych zostanie 155 szkoleń oraz przygotowanie siedmiu pakietów szkoleniowych dla kadry jst (zaplanowano przeprowadzenie 110 szkoleń)”^[39]. Dużym wsparciem dla szkół były mobilne pracownie komputerowe, które otrzymało 764 szkół jako nagrody, które realizowano sukcesywnie do 15 grudnia 2020 r. Wartość przekazanego sprzętu to kwota 58 228,2 tys. zł.^[40]

Ciekawa jest opinia rodziców o funkcjonowaniu szkół w czasie pandemii. Większość rodziców potwierdza, właściwą organizację zajęć na odległość w szkole dziecka. Badania wykazują również, że część rodziców w anonimowej ankiecie dostrzeża konieczność zwiększenia przepływu informacji w zakresie oceniania dziecka w trakcie nauki zdalnej, sprawdzania wiedzy i umiejętności, przekazywania informacji o postępach dziecka w nauce, możliwości konsultacji z nauczycielem. Poprawy wymaga skuteczność informowania rodziców o szczególnych rozwiązaniach, takich jak możliwość organizacji zajęć dla ucznia na terenie szkoły z uwagi na rodzaj jego niepełnosprawność lub brak możliwości nauki zdalnej w miejscu zamieszkania. Nie wszyscy rodzice deklarują również równomierne obciążenie uczniów w poszczególnych dniach tygodnia, zróżnicowanie zajęć w każdym dniu, łączenie przemienne

^[38] Raport NIK Funkcjonowanie Szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa S. 37. Dostęp 24.11.2022 z www.nik.gov.pl.

^[39] Raport NIK Funkcjonowanie Szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa s. 35. (wartość projektu 6154,5 tys. zł, w tym wartość działań związanych z przeciwdziałaniem skutkom COVID-19 – 2548,8 tys. zł). Dostęp 24.11.2022.z www.nik.gov.pl.

^[40] Raport NIK Funkcjonowanie Szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa s. 27. Dostęp 24.11.2022 z www.nik.gov.pl [konkurs #OSEWyzwanie organizowany przez Naukową i Akademię Sieć Komputerową – Państwowy Instytut Badawczy (NASK-PIB) w ramach programu Ogólnopolskiej Sieci Edukacyjnej (OSE)].

kształcenia z użyciem monitorów ekranowych i bez ich użycia^[41]. W rekomendacjach przeprowadzonych badań dla organu nadzoru pedagogicznego, dyrektorów szkół, organów prowadzących województwa mazowieckiego zalecano kontynuację wspomagania dyrektorów szkół i nauczycieli przy współudziale placówek doskonalenia nauczycieli. Ponadto zalecono bieżące monitorowanie przestrzegania przepisów prawa oświatowego przez: informowanie, wyjaśnianie, prowadzenie narad szkoleniowych, weryfikowanie informacji o uczniach niespełniających obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki. Bardzo ważnym problemem jest bieżące monitorowanie i kontrola spełniania obowiązku szkolnego przez wszystkie dzieci zamieszkałe w obwodzie szkoły. Pozwala to zapobiec pominięciu uczniów w systemie. Systematyczną kontrolę uczniów zapewnia bieżąca analiza tygodniowych planów zajęć realizowanych zdalnie zgodnie z przepisami prawa, tj.: równomierne obciążenie ucznia w poszczególnych dniach, zróżnicowanie zajęć w każdym dniu, uwzględnienie możliwości psychofizycznych uczniów, łączenia przemiennego kształcenia z użyciem monitorów ekranowych i bez ich użycia, zapewnienia bezpieczeństwa wynikającego ze specyfiki zajęć. Istotne i pomocne jednocześnie będzie przeprowadzenie ewaluacji wewnętrznej dotyczącej nauczania na odległość. Wyniki kontroli przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli wskazują na konieczność monitorowania^[42] realizacji obowiązku nauki (rekomendacja

^[41] P. Ogonowski i in., Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020), Informacja o wynikach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego (Grudzień 2020 r.), Warszawa 2021, s.48.

^[42] „art. 10 ust. 1 ustawy Prawo oświatowe, do zadań organu prowadzącego należy zapewnienie warunków działania szkoły, w tym bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki oraz warunków umożliwiających stosowanie specjalnej organizacji nauki i metod pracy dla dzieci i młodzieży objętych kształceniem specjalnym, wykonywanie remontów obiektów szkolnych oraz zadań inwestycyjnych w tym zakresie. Zadania oświatowe są finansowane z części oświatowej subwencji ogólnej, ale zgodnie z art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych (DZ. U. z 2021 r., poz. 1930), środki niezbędne na realizację zadań oświatowych zagwarantowane są w dochodach jednostek samorządu terytorialnego”, [w:] Raport NIK Funkcjonowanie szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa s. 30. Dostęp 24.11.20, z www.nik.gov.pl.

dla gminy) oraz wyposażenia w infrastrukturę informatyczną do kształcenia na odległość^[43].

Zatem czym jest zmiana? Jak znaleźć sposób radzenia sobie w zmieniającej się rzeczywistości? Jaka jest rola nauczyciela w relacji z uczniem w nieustannej zmianie? Nauczyciel jest z natury zawodem twórczym o wysokim stopniu odpowiedzialności za wykonywanie powierzonych zadań dlatego za Józefem Mirskim należy stwierdzić: „nauczyciel ma być tylko baczny, subtelnym i twórczym kierownikiem”^[44] aby uczniowie mogli się swobodnie rozwijać się zarówno intelektualnie, osobowościowo, odkrywać talenty, rozwijać zainteresowania i zdolności. Odpowiedzialność nauczycieli jest bardzo duża. Ta grupa zawodowa niewątpliwie sprawdziła się w czasach sytuacji covidowej i postcovidowej. Zatem potwierdziła się teza Zygmunta Baumana, że w płynnej nowoczesności stała jest tylko zmiana. Wyrazić należy rozczarowanie, że zmiana płac tej grupy zawodowej nie ulega konkretnej poprawie. Ten stan rzeczy wyraził w 1939 r. minister Świętosławski, (...) w szkolnictwie zawodowym kapitałnym zagadnieniem jest sprawa nie tylko doboru personelu nauczycielskiego, ale i zatrzymanie obecnego. Niskie uposażenie, przynajmniej w zestawieniu z płacami w przemyśle, powoduje stałą ucieczkę fachowców do przemysłu i nie pozwala ani na zorganizowanie normalnej nauki w szkole, ani na otwieranie nowych szkół. Szkolnictwu zawodowemu może grozić załamanie się z powodu braku pedagogów fachowców, jeżeli uposażenie nauczycieli nie ulegnie poważnej poprawie^[45].

Wymowną myśl przewodnią, która powinna stać się dla wielu reformatörów nie tylko w Polsce, Europie ale i na świecie drogowskazem i kierunkiem wszelkich działań jest motto do książki Andreasa Schleichera „Nauczycielom na całym świecie, pracującym często w trudnych warunkach, za co rzadko

[43] P. Ogonowski i in., Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020), Informacja o wynikach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego (Grudzień 2020 r.), Warszawa 2021, s. 49.

[44] J. Mirski, Plan Jenajski jako szkoła wspólnoty, Nasza Księgarnia Warszawa 1932, s.32.

[45] Przemówienie p. ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego wygłoszone na posiedzeniu Komisji Budżetowej Sejmu w dniu 26 stycznia 1939 roku, „Oświata i Wychowanie” 1939, z. 2; por. J. Miąso, Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918 – 1939. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1988, s. 132.

zyskują zasłużone uznanie, poświęcającym swoje życie, aby pomóc kolejnym pokoleniom w spełnianiu ich marzeń i kształtowaniu naszej przyszłości”^[46].

Słowa podziękowania kieruję do Pana Krzysztofa Wiśniewskiego II Mazowieckiego Wicekuratora Oświaty w Warszawie i Pani Krystyny Muchy Dyrektora Wydziału Kształcenia Ogólnego Kuratorium Oświaty w Warszawie za udostępnienie danych do niniejszej publikacji.

REFERENCES

- Bauman Z., (2008). *Płynna nowoczesność*, (tł.) T. Kunz, Kraków Wydawnictwo Literackie.
- Gelpi E., *Przyszłość pracy*, (2006). (tł.) Z. Dobrzańska – Piąstka, Warszawa Wydawnictwo Instytutu Technologii Ekspozycji – PIB, Radom – Warszawa, Akademickie Towarzystwo Andragogiczne.
- Kordziński J., (2018). *Szkoła uczenia się*, Warszawa. Wolters Kluwer Sp. z o.o.
- Kust I., (2020). *Misja nauczyciela szkoły zawodowej*, [w:] *Pedagogika i edukacja wobec kryzysu zaufania, wspólnotowości i autonomii* (red.) J. Madalińska – Michalak, E. Wilkomirska, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kust I., (2020), *Refleksje polskiego nauczyciela z perspektywy niemieckiego systemu kształcenia dualnego*, [w:] *Polonia i Polacy za granicą. Kulturowe i edukacyjne obszary badań i doświadczeń*. (A. Boroń i in.) Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Miąso J., (1988)., *Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918 – 1939. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Michalak – Dawidziuk, *The Role of the Media in the Process of Shaping the Skills and Attitudes of Lower ure – Society – Education” 2017, Secondary School Students*, Cult. no 1(1), s. 305.
- J. Michalak – Dawidziuk, *Awans zawodowy nauczycieli jako proces dynamicznych zmian współczesna praktyka i perspektywa przyszłości*, [w:] *Edukacyjne konteksty współczesności z myślą o przyszłości*, red. J. Madalińska – Michalak, N. G. Pikuła, Kraków 2018, s. 632.

^[46] A. Schleider, *Edukacja światowej klasy. Jak kształtować systemy szkolne na miarę XXI wieku*, tł. K. Kwiatosz, Związek Nauczycielstwa Polskiego: we współpracy z Fundacją im. Friedricha Eberta Przedstawicielstwo w Polsce, Warszawa 2019, s. 7.

- Michalak – Dawidziuk (2016). Observation – as the motivation for the teacher to discover themselves, [w:] *Alternative Methodos Supporting the Process of Developing the Students Attitudes Required at the Labor Market*, red. I. Kust, J. Michalak – Dawidziuk, Warszawa.
- Mirski J., (1932). *Plan Jenajski jako szkoła wspólnoty*. Warszawa, Nasza Księgarnia.
- Pomianowska M., Stańczyk M., (2017). *O szkole od nowa. Rozmowy o edukacji. Zrozumieć zmianę. Rozmowa z Danutą Elsner*, Warszawa, Wolters Kluwer Polska SA.
- Poszytek P., (2022), *Kompetencje 4.0 jako czynniki ułatwiające realizację i zarządzanie projektami w programie Erasmus+ oraz sprzyjające ich trwałości w czasach pandemii COVID – 19*. Warszawa Wydawnictwo FRSE.
- Przemówienie p. ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego wygłoszone na posiedzeniu Komisji Budżetowej Sejmu w dniu 26 stycznia 1939 roku, „Oświata i Wychowanie” 1939, z. 2.
- Rorty R., (1989). *Contingency, Irony and Solidarity*, Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- Rorty R., (2009), *Przygodność, ironia i solidarność*, (przekł) W.J. Popowski, Warszawa Wydawnictwo W.A.B.
- Russell J., Quaglii, Corso M. J., (2015), *Głos ucznia. Instrument dobrych zmian w edukacji*, Warszawa Wolters Kluwer Polska.
- Schleider A., (2019). *Edukacja światowej klasy. Jak kształtować systemy szkolne na miarę XXI wieku*, tł. K. Kwiatosz, Warszawa, Związek Nauczycielstwa Polskiego: we współpracy z Fundacją im. Friedricha Eberta Przedstawicielstwo w Polsce.
- M. Siegel, *COVID: the politics of fear and the power of science*, Turner Publishing Company, Nashville, Tennessee USA 2020, p. 187 – 194.

RAPORTY

- Dwojak-Matras A., Kalinowska – Sinkowska K. Rabięga-Wiśniewska J., *Wyzwania edukacji na odległość podczas pandemii Covid-19. Wnioski z doświadczeń Belgii, Francji, Grecji i Polski w projekcie KEEP*. Dostęp 26.11.2022 z <https://www.ibe.edu.pl/index.php/pl/aktualnosci/1625-miedzynarodowy-projekt-keep-zaprezentowal-pierwsze-wyniki-badan>.
- Raport, NIK *Funkcjonowanie Szkół w sytuacji zagrożenia COVID-19*. Informacja o wynikach kontroli. NIK. Departament Nauki, Oświaty i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa s.6. Dostęp 24.11.2022 r. www.nik.gov.pl
- Raport (2021), *Kuratorium Oświaty w Warszawie, (KOG.5534.2.2020)*, P. Ogonowski i in., *Informacja o wynikach monitorowania zdalnego nauczania w szkołach województwa mazowieckiego (Grudzień 2020 r.)*, Warszawa.

AKTY PRAWNE

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. (t. j. 2021 poz. 1082 z późn zm.)

Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2082 z późn. zm.)

ARTYKUŁY

Delcker J, Ifenthaler D. (2021). *Teacher's perspective on school development at German vocational schools during the Covid-19 pandemic*, Technology, Pedagogy and Education, 30:1, ss. 125-139, <https://doi.org/10.1080/1475939X.2020.1857826>.

Proposal for a Council recommendation on key competences for lifelong learning (2018) Brussels: European Commission Learning 2018, [<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Proposal+for+a+Council+recommendation+on+key+competences+for+lifelong+learning+%282018%29+Brussels%3A+European+Commission+Learning+2018%2C+ pobrano 27.11.2022 r.>]

Fernandes M.D.S.V., da Silva, T.M.V; Noll M; de Almeida, A.A. (2022). *Depressive Symptoms and Their Associated Factors in Vocational-Technical School Student during the COVID-19 Pandemic*. International Journal of Environmental Research and Public Health 19 (6), 3735; <https://doi.org/10.3390/ijerph19063735>,

Gassman-Pines A., Ananat E.O., Fitz-Henley II J., Leer J. (2022). *Effect of Daily School and Care Disruptions During the COVID-19 Pandemic and Child Behavior Problems*. Developmental Psychology Vo. 58, No 8, ss. 1512-1527 <https://10.1037/dev0001373>;

Kust I., (2020). Vocational Education and Training in the Light of the Reforms of Polish Education System in the Years 1999–2017, Educational Studies Review”, 2020, no.1 (30), s. 212. DOI

Perloff, COVID – 19 and the Agendas to Come. Red – Pilled, Refuge Books, Burlington, Massachusetts 2020, p.3-8.

Proposal for a COUNCIL RECOMMENDATION on Key Competences for Lifelong Learning (Text with EEA relevance) {SWD(2018) 14 final} Brussels, 17.1.2018 COM(2018) 24 final 2018/0008 (NLE)

Dostęp 27.11.2022 r. z <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Proposal+for+a+Council+recommendation+on+key+competences+for+lifelong+learning+%282018%29+Brussels%3A+European+Commission+Learning+2018%2C>

Svalina V., Ivić, V. (2020). *Case Study of a Student with Disabilities in a Vocational School during the Period of Online Virtual Classes due to Covid-19*, World Journal of Education Vol. 10, No 4,ss, 115-123, <https://doi.org/10.5430/wje.v10 n4p115>

Dee, T.S., Murphy, M. (2021). *Patterns in the Pandemic Decline of Public School Enrollment*, Educationa Researcher Vol. 50, No8, ss. 566-569, <https://doi.org/10.3102/0013189X211034481>